NCERT Archive

SOLUTIONS BOOK

CLASS 7

Sanskrit · Deepakam

CHAPTER 6

क्रीडाम वयं श्लोकान्त्याक्षरीम्

Complete Exercise Solutions · सम्पूर्ण अभ्यास-समाधान

वयम् अभ्यासं कुर्मः | परियोजनाकार्यम् | कार्यकलापः

Contents

Class 7 Sanskrit · Deepakam · Chapter 6 — क्रीडाम वयं श्लोकान्त्याक्षरीम्

EX
वयम् अभ्यासं कुर्मः
6 questions · Q1 Q2 Q3 Q4 Q5 Q6 — 3

PR
परियोजनाकार्यम्
2 questions · Q1 Q2 — 10

AC
कार्यकलापः
3 questions · Q1 Q2 Q3 — 13

Every question is followed by its answer. Question numbers above are clickable and the PDF bookmarks panel lets you jump to any exercise set or question.
The word-meaning tables of the lesson (pp. 64–66) already give Hindi and English meanings; their column "मातृभाषया अर्थं लिखन्तु" is for each student's own mother tongue.
हिन्दी: प्रत्येक प्रश्न के बाद उसका उत्तर दिया गया है। ऊपर प्रश्न-संख्याओं पर क्लिक करके सीधे वहाँ जाया जा सकता है। पाठ की शब्दार्थ-तालिकाओं (पृ. 64–66) में हिन्दी और अंग्रेज़ी अर्थ पहले से दिए हैं; "मातृभाषया अर्थं लिखन्तु" स्तम्भ प्रत्येक विद्यार्थी की अपनी मातृभाषा के लिए है।

NCERT Archive

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 6

EX

वयम् अभ्यासं कुर्मः

Solutions · 6 questions · समाधान · ६ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानाम् एकपदेन उत्तरं लिखन्तु —

(क) विद्याहीनाः कीदृशाः किंशुकाः इव न शोभन्ते ?

(ख) धीमतां कालः कथं गच्छति ?

(ग) केषां कालः निद्रया कलहेन वा गच्छति ?

(घ) खलस्य विद्या किमर्थम् ?

(ङ) सज्जनस्य विद्या किमर्थम् ?

(च) चन्द्रः केषां भूषणम् अस्ति ?

(छ) सर्वधनप्रधानं किम् ?

ANSWER उत्तर

(क) निर्गन्धाः
Without fragrance · गन्धहीन
p. 58 — "...विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ।"

(ख) काव्यशास्त्रविनोदेन
By the delight of poetry and the śāstras · काव्य और शास्त्रों के विनोद से
p. 59 — "काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।"

(ग) मूर्खाणाम्
Of fools · मूर्खों का
p. 59 — "व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ।"

(घ) विवादाय
For quarrel (dispute) · विवाद (झगड़े) के लिए
p. 59 — "विद्या विवादाय धनं मदाय शक्तिः परेषां परिपीडनाय ।"

(ङ) ज्ञानाय
For knowledge · ज्ञान के लिए
p. 59 — "खलस्य साधोर्विपरीतमेतत् ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय ।"

NCERT Archive

(च) ताराणाम्
Of the stars · तारों (नक्षत्रों) का
p. 63 — "ताराणां भूषणं चन्द्रः लतानां भूषणं सुमम् ।"

(छ) विद्याधनम्
Wealth in the form of knowledge · विद्या-रूपी धन
p. 63 — "...विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् ।"

(क) निर्गन्धाः · (ख) काव्यशास्त्रविनोदेन · (ग) मूर्खाणाम् · (घ) विवादाय · (ङ) ज्ञानाय · (च) ताराणाम् · (छ) विद्याधनम्

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. अधः प्रदत्तानां प्रश्नानां पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखन्तु —

(क) निर्गन्धाः किंशुकाः इव के न शोभन्ते ?

(ख) मूर्खाणां कालः कथं गच्छति ?

(ग) दुर्जनः विद्यायाः धनस्य शक्तेः च उपयोगं कथं करोति ?

(घ) कीदृशाः मनुष्याः भुवि भारभूताः भवन्ति ?

(ङ) शनैः शनैः कानि साधनीयानि ?

ANSWER उत्तर

(क) विद्याहीनाः (जनाः) निर्गन्धाः किंशुकाः इव न शोभन्ते ।
p. 58 (Those without learning do not shine, like fragrance-less kiṁśuka flowers.)
हिन्दी: विद्याहीन लोग गन्धरहित पलाश-पुष्पों के समान शोभा नहीं पाते ।

(ख) मूर्खाणां कालः व्यसनेन निद्रया कलहेन वा गच्छति ।
p. 59 (The time of fools passes in bad habits, in sleep or in quarrel.)
हिन्दी: मूर्खों का समय बुरी आदतों, नींद या झगड़े में बीतता है ।

(ग) दुर्जनः विद्यायाः उपयोगं विवादाय, धनस्य उपयोगं मदाय, शक्तेः च उपयोगं परेषां परिपीडनाय करोति ।
p. 59 (A wicked person uses learning for quarrel, wealth for arrogance and power for troubling others.)
हिन्दी: दुर्जन विद्या का उपयोग विवाद के लिए, धन का अभिमान के लिए और शक्ति का दूसरों को कष्ट देने के लिए करता है ।

(घ) येषां जनानां विद्या, तपः, दानं, ज्ञानं, शीलं, गुणः, धर्मः च न भवति, ते मनुष्याः भुवि भारभूताः भवन्ति ।
p. 60 (People who have no learning, austerity, charity, knowledge, character, virtue or dharma are a burden on the earth.)
हिन्दी: जिन लोगों में विद्या, तप, दान, ज्ञान, शील, गुण और धर्म नहीं हैं, वे पृथ्वी पर भार-स्वरूप हैं ।

NCERT Archive

(ङ) पन्थाः, कन्था, पर्वतलङ्घनं, विद्या वित्तं च — एतानि पञ्च कार्याणि शनैः शनैः साधनीयानि।

p. 62 (Journey, quilt-making, mountain-climbing, learning and wealth — these five are to be done slowly, step by step.)

हिन्दी: मार्ग, कन्था (वस्त्र की सिलाई), पर्वत-आरोहण, विद्या और धन — ये पाँच कार्य धीरे-धीरे करने चाहिए।

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. उचितान् वाक्यांशान् परस्परं संयोजयन्तु —

(क)

- तदा वृत्तिश्च कीर्तिश्च
- खलस्य साधोर्विपरीतमेतत्
- शनैर्विद्या शनैर्वित्तं
- विद्याहीना न शोभन्ते
- न चोरहार्यं न च राजहार्यम्
- विद्या राजसु पूज्यते
- अतो धर्मार्थमोक्षेभ्यः

(ख)

- पञ्चैतानि शनैः शनैः
- निर्गन्धा इव किंशुकाः
- यदा विद्या भवेत्तव
- न भ्रातृभाज्यं न च भारकारि
- ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय
- विद्याभ्यासं समाचरेत्
- न हि धनम्

ANSWER उत्तर

१. तदा वृत्तिश्च कीर्तिश्च → यदा विद्या भवेत्तव

p. 60 — verse 5 (already joined in the book as the example)

Livelihood, fame, wealth, glorious speech, true knowledge and supreme peace come to you when you have learning.

हिन्दी: जब तुम्हारे पास विद्या होती है, तब आजीविका, कीर्ति, धन, यशस्वी वाणी, तत्त्वज्ञान और परम शान्ति मिलती है।

२. खलस्य साधोर्विपरीतमेतत् → ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय

p. 59 — verse 3

For the good person it is the opposite: learning for knowledge, wealth for charity, power for protection.

हिन्दी: सज्जन के लिए इसके विपरीत है — विद्या ज्ञान के लिए, धन दान के लिए और शक्ति रक्षा के लिए।

३. शनैर्विद्या शनैर्वित्तं → पञ्चैतानि शनैः शनैः

p. 62 — verse 7

Learning slowly, wealth slowly — these five things are to be done slowly, slowly.

हिन्दी: विद्या धीरे-धीरे, धन धीरे-धीरे — ये पाँचों कार्य धीरे-धीरे ही होते हैं।

४. विद्याहीना न शोभन्ते → निर्गन्धा इव किंशुकाः

p. 58 — verse 1

Those without learning do not shine, like fragrance-less kiṁśuka flowers.

हिन्दी: विद्याहीन लोग गन्धरहित पलाश-पुष्पों की तरह शोभा नहीं पाते।

NCERT Archive

५. न चोरहार्यं न च राजहार्यम् → न भ्रातृभाज्यं न च भारकारि
p. 63 — verse 10
It cannot be stolen by thieves or taken by kings, cannot be shared by brothers and is no burden.
हिन्दी: इसे न चोर चुरा सकता है, न राजा ले सकता है, न भाई बाँट सकते हैं और न यह भार है ।

६. विद्या राजसु पूज्यते → न हि धनम्
p. 61 — verse 6
In royal courts learning is honoured, not wealth.
हिन्दी: राजाओं (राजसभा) में विद्या का सम्मान होता है, धन का नहीं ।

७. अतो धर्मार्थमोक्षेभ्यः → विद्याभ्यासं समाचरेत्
p. 62 — verse 8
Therefore, for dharma, wealth and liberation one should practise learning.
हिन्दी: अतः धर्म, अर्थ और मोक्ष के लिए विद्या का अभ्यास करना चाहिए ।

सर्वे सप्त वाक्यांशाः संयोजिताः — श्लोकाः ५, ३, ७, १, १०, ६, ८ (all seven pairs are joined as shown above).

QUESTION 4 प्रश्न 4

४. उदाहरणानुसारम् अधः रेखाङ्कितानि पदानि आश्रित्य प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु —

(क) राजा पृथिव्याः भूषणं भवति ।	–	राजा 'कस्याः' भूषणं भवति ?
(ख) साधोः विद्या ज्ञानाय भवति ।	–	..... विद्या ज्ञानाय भवति ?
(ग) विद्या गुरूणाम् गुरुः ।	–	विद्या ..... गुरुः ?
(घ) ते मर्त्यलोके भुवि भारभूताः भवन्ति ।	–	ते मर्त्यलोके भुवि ..... भवन्ति ?
(ङ) विद्याहीनाः न शोभन्ते ।	–	..... न शोभन्ते ?
(च) सर्वस्य लोचनं शास्त्रम् ।	–	सर्वस्य लोचनं ..... ?
(छ) विद्या राजसु पूज्यते ।	–	..... राजसु पूज्यते ?
(ज) काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।	–	..... धीमतां कालो गच्छति ?

ANSWER उत्तर

(क) राजा कस्याः भूषणं भवति ?
Underlined word → question word: पृथिव्याः → कस्याः (of what?) · given in the book as the example
हिन्दी: राजा किसका आभूषण होता है ?

NCERT Archive

(ख) कस्य विद्या ज्ञानाय भवति ?
Underlined word → question word: साधोः → कस्य (whose?)
हिन्दी: किसकी विद्या ज्ञान के लिए होती है ?

(ग) विद्या केषां गुरुः ?
Underlined word → question word: गुरूणाम् → केषाम् (of whom?)
हिन्दी: विद्या किनकी गुरु है ?

(घ) ते मर्त्यलोके भुवि कीदृशाः भवन्ति ?
Underlined word → question word: भारभूताः → कीदृशाः (of what kind?)
हिन्दी: वे संसार में पृथ्वी पर कैसे होते हैं ?

(ङ) के न शोभन्ते ?
Underlined word → question word: विद्याहीनाः → के (who?)
हिन्दी: कौन शोभा नहीं पाते ?

(च) सर्वस्य लोचनं किम् ?
Underlined word → question word: शास्त्रम् → किम् (what?)
हिन्दी: सबकी आँख क्या है ?

(छ) का राजसु पूज्यते ?
Underlined word → question word: विद्या → का (who/what, feminine?)
हिन्दी: कौन राजाओं में पूजी जाती है ?

(ज) केन धीमतां कालो गच्छति ?
Underlined word → question word: काव्यशास्त्रविनोदेन → केन (by what?)
हिन्दी: बुद्धिमानों का समय किससे बीतता है ?

NCERT Archive

QUESTION 5 प्रश्न 5

५. मञ्जूषातः समुचितानि पदानि स्वीकृत्य रिक्तस्थानानि पूरयन्तु —

रक्षणाय | मदाय | विवादाय | परिपीडनाय | ज्ञानाय | दानाय

सज्जनस्य

शक्तिः .....

विद्या .....

धनम् .....

दुर्जनस्य

शक्तिः .....

विद्या .....

धनम् .....

ANSWER उत्तर

सज्जनस्य

शक्तिः **रक्षणाय**

विद्या **ज्ञानाय**

धनम् **दानाय**

दुर्जनस्य

शक्तिः **परिपीडनाय**

विद्या **विवादाय**

धनम् **मदाय**

p. 59 — "विद्या विवादाय धनं मदाय शक्तिः परेषां परिपीडनाय । खलस्य साधोर्विपरीतमेतत् ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय ॥" (verse 3)

For the wicked: learning for quarrel, wealth for arrogance, power for troubling others. For the good it is the opposite.

हिन्दी: सज्जन की शक्ति रक्षा के लिए, विद्या ज्ञान के लिए, धन दान के लिए; दुर्जन की शक्ति दूसरों को कष्ट देने के लिए, विद्या विवाद के लिए, धन अभिमान के लिए ।

सज्जनस्य : शक्तिः – रक्षणाय · विद्या – ज्ञानाय · धनम् – दानाय

दुर्जनस्य : शक्तिः – परिपीडनाय · विद्या – विवादाय · धनम् – मदाय

NCERT Archive

QUESTION 6 प्रश्न 6

६. उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां विभक्तिं वचनं च लिखन्तु —

पदम्	विभक्तिः	वचनम्
ताराणाम्	षष्ठी विभक्तिः	बहुवचनम्
(क) विद्याम्	.....	.....
(ख) धनस्य	.....	.....
(ग) कलहेन	.....	.....
(घ) नराणाम्	.....	.....
(ङ) मर्त्यलोके	.....	.....
(च) ज्ञानाय	.....	.....
(छ) राजसु	.....	.....

ANSWER उत्तर

पदम्	विभक्तिः	वचनम्
ताराणाम्	षष्ठी विभक्तिः	बहुवचनम्
(क) विद्याम्	**द्वितीया विभक्तिः**	**एकवचनम्**
(ख) धनस्य	**षष्ठी विभक्तिः**	**एकवचनम्**
(ग) कलहेन	**तृतीया विभक्तिः**	**एकवचनम्**
(घ) नराणाम्	**षष्ठी विभक्तिः**	**बहुवचनम्**
(ङ) मर्त्यलोके	**सप्तमी विभक्तिः**	**एकवचनम्**
(च) ज्ञानाय	**चतुर्थी विभक्तिः**	**एकवचनम्**
(छ) राजसु	**सप्तमी विभक्तिः**	**बहुवचनम्**

Check with the declension of "विद्या" on p. 69 (प्रथमा ... सप्तमी; एकवचनम्, द्विवचनम्, बहुवचनम्). The first row (ताराणाम्) is the example given in the book.
हिन्दी: विद्याम् = द्वितीया, एकवचन · धनस्य = षष्ठी, एकवचन · कलहेन = तृतीया, एकवचन · नराणाम् = षष्ठी, बहुवचन · मर्त्यलोके = सप्तमी, एकवचन · ज्ञानाय = चतुर्थी, एकवचन · राजसु = सप्तमी, बहुवचन ।

विद्याम् – द्वितीया, एक॰ · धनस्य – षष्ठी, एक॰ · कलहेन – तृतीया, एक॰ · नराणाम् – षष्ठी, बहु॰ · मर्त्यलोके – सप्तमी, एक॰ · ज्ञानाय – चतुर्थी, एक॰ · राजसु – सप्तमी, बहु॰

NCERT Archive

PR

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 6

परियोजनाकार्यम्

Solutions · 2 questions · समाधान · २ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. क, त, व, म, य इति पञ्चभिः वर्णैः श्लोकान् सङ्गृह्य स्फोरकपत्रे लिखन्तु, शिक्षकस्य अनुमत्या कक्षाभित्तिषु स्थापयन्तु ।

ANSWER उत्तर

क

काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम्।
व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा॥ २ ॥

p. 59 · verse 2

हिन्दी: बुद्धिमान काव्य-शास्त्र के आनन्द में समय बिताते हैं; मूर्खों का समय बुरी आदतों, नींद या झगड़े में बीतता है।

त

तदा वृत्तिश्च कीर्तिश्च लक्ष्मीर्वाणी यशस्विनी।
तत्त्वज्ञानं परा शान्तिर्यदा विद्या भवेत्तव॥ ५ ॥

p. 60 · verse 5 · also: "ताराणां भूषणं चन्द्रः..." (p. 63, verse 9)

हिन्दी: जब विद्या हो, तब आजीविका, कीर्ति, धन, यशस्वी वाणी, तत्त्वज्ञान और परम शान्ति प्राप्त होती है।

व

विद्या विवादाय धनं मदाय शक्तिः परेषां परिपीडनाय।
खलस्य साधोर्विपरीतमेतत् ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय॥ ३ ॥

p. 59 · verse 3 · also: "विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं..." (p. 61, verse 6)

हिन्दी: दुष्ट विद्या से विवाद, धन से मद, शक्ति से पीड़ा; सज्जन ज्ञान, दान और रक्षा के लिए उपयोग करता है।

म

मिताहारो नरः सोढुं शक्तः कष्ट-शतं सुखम्।
अनभ्यस्तो हि कष्टानामध्यशनो विपद्यते॥

Class 8 Deepakam, Ch. 9, p. 110 · सुमनोवाटिका (none of this lesson's verses begins with म)

हिन्दी (पहली पंक्ति): मिताहारी मनुष्य सैकड़ों कष्ट सुखपूर्वक सहने में समर्थ होता है।

NCERT Archive

य येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः।
ते मर्त्यलोके भुवि भारभूताः मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ ४ ॥
p. 60 · verse 4
हिन्दी: जिनमें विद्या, तप, दान, ज्ञान, शील, गुण और धर्म नहीं, वे पृथ्वी पर मनुष्य रूप में विचरते पशु-तुल्य बोझ हैं।

Model answer — five letters, five verses: क – काव्यशास्त्र... · त – तदा वृत्तिश्च... · व – विद्या विवादाय... · म – मिताहारो नरः... · य – येषां न विद्या... . Write them neatly on a chart (स्फोरकपत्र) and display it on the class wall with your teacher's permission.

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. यथा अस्मिन् पाठे अन्त्याक्षरीश्लोकाः दत्ताः सन्ति तथैव विविधस्रोतोभ्यः (ग्रन्थालयः, अन्तर्जालम्, अध्यापकाः, मित्राणि इत्यादिभ्यः) सुभाषितानि चित्वा अन्त्याक्षरीक्रमेण लिखन्तु ।

ANSWER उत्तर

१. ज्ञातिभिर्वण्टयते नैव चोरेणापि न नीयते।
दाने नैव क्षयं याति विद्यारत्नं महाधनम् ॥
p. 69 (योग्यताविस्तरः) · begins with "ज" · ends with "न्"

२. न विद्यया विना सौख्यं नराणां जायते ध्रुवम्।
अतो धर्मार्थमोक्षेभ्यो विद्याभ्यासं समाचरेत् ॥ ८ ॥
p. 62 · verse 8 · begins with "न" · ends with "त्"

३. तदा वृत्तिश्च कीर्तिश्च लक्ष्मीर्वाणी यशस्विनी।
तत्त्वज्ञानं परा शान्तिर्यदा विद्या भवेत्तव ॥ ५ ॥
p. 60 · verse 5 · begins with "त" · ends with "व्"

४. विद्याभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणां च संयमः।
अहिंसा गुरुसेवा च निःश्रेयसकरं परम् ॥
p. 69 (योग्यताविस्तरः) · begins with "व" · ends with "र्"

५. रूपयौवनसम्पन्ना विशालकुलसम्भवाः।
विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ॥ १ ॥
p. 58 · verse 1 · begins with "र" · ends with "क्"

६. काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम्।
व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥ २ ॥
p. 59 · verse 2 · begins with "क" · ends with "व्"

NCERT Archive

७. विद्या विवादाय धनं मदाय शक्तिः परेषां परिपीडनाय।
खलस्य साधोर्विपरीतमेतत् ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय॥ ३ ॥
p. 59 · verse 3 · begins with "व" · ends with "य्"

८. येषां न विद्या न तपो न दानं ज्ञानं न शीलं न गुणो न धर्मः।
ते मर्त्यलोके भुवि भारभूताः मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति॥ ४ ॥
p. 60 · verse 4 · begins with "य" · ends with "त्"

९. ताराणां भूषणं चन्द्रः लतानां भूषणं सुमम्।
पृथिव्याः भूषणं राजा विद्या सर्वस्य भूषणम्॥ ९ ॥
p. 63 · verse 9 · begins with "त" · ends with "ण्/न्"

१०. न चोरहार्यं न च राजहार्यं न भ्रातृभाज्यं न च भारकारि।
व्यये कृते वर्धत एव नित्यं विद्याधनं सर्वधनप्रधानम्॥ १० ॥
p. 63 · verse 10 · begins with "न" · ends with "न्"

११. नास्ति विद्यासमो बन्धुर्नास्ति विद्यासमः सुहृत्।
नास्ति विद्यासमं वित्तं नास्ति विद्यासमं सुखम्॥
p. 69 (योग्यताविस्तरः) · begins with "न" · ends with "ख्"

Model answer — an unbroken chain of 11 verses of this lesson: ज → न → त → व → र → क → व → य → त → ण/न → न → ख. Each verse starts with the consonant that the previous verse ends with (taking the consonant before ◌्, म् or anusvāra). Now make your own chain from the library, internet, teachers and friends.

NCERT Archive

CLASS 7 SANSKRIT · DEEPAKAM · CHAPTER 6

कार्यकलापः

AC

Solutions · 3 questions · समाधान · ३ प्रश्न

QUESTION 1 प्रश्न 1

१. पदान्त्याक्षरी क्रीडा ।

कक्षायां पदान्त्याक्षरीं क्रीडन्तु । यथा –

प्रथमः छात्रः – रामः ('म'कारः अन्तिमवर्णः)

द्वितीयः छात्रः – मानवः ('व'कारः अन्तिमवर्णः)

तृतीयः छात्रः – वनम् (अत्र 'न'कारः अन्तिमवर्णः)

चतुर्थः छात्रः – नकुलः (एवमेव अग्रे क्रीडा भविष्यति)

ANSWER उत्तर

रामः (अन्तिमवर्णः म) → मानवः (अन्तिमवर्णः व) → वनम् (अन्तिमवर्णः न) → नकुलः (अन्तिमवर्णः ल) → लता (अन्तिमवर्णः त) → तरुः (अन्तिमवर्णः र) → रविः (अन्तिमवर्णः व) → वानरः (अन्तिमवर्णः र) → रमा (अन्तिमवर्णः म) → माता (अन्तिमवर्णः त) → तारा (अन्तिमवर्णः र) → राजा (अन्तिमवर्णः ज) → जलम् (अन्तिमवर्णः ल)

Rule (p. 70): if a word ends in म्, visarga (ः) or anusvāra, take the consonant just before it; if it ends in a vowel, take the last consonant. The next word must begin with that letter. The first four words are the book's own example.
हिन्दी: नियम — शब्द के अन्त में म्, विसर्ग या अनुस्वार हो तो उससे पहले का व्यञ्जन लें (जैसे वनम् → न); स्वर पर समाप्त होने पर अन्तिम व्यञ्जन लें। अगला शब्द उसी वर्ण से शुरू होना चाहिए।

रामः (म) → मानवः (व) → वनम् (न) → नकुलः (ल) → लता (त) → तरुः (र) → रविः (व) → वानरः (र) → रमा (म) → माता (त) → तारा (र) → राजा (ज) → जलम् (ल)

NCERT Archive

QUESTION 2 प्रश्न 2

२. क्रियापदानां स्मरणक्रीडा ।

छात्राः क्रियापदानां स्मरणक्रीडां कर्तुं शक्नुवन्ति । यथा –

प्रथमः छात्रः – गच्छति

द्वितीयः छात्रः – गच्छति पठति

तृतीयः छात्रः – गच्छति पठति लिखति

चतुर्थः छात्रः – गच्छति पठति लिखति नयति

ANSWER उत्तर

1. **प्रथमः छात्रः** – गच्छति
   Given in the book as the example
2. **द्वितीयः छात्रः** – गच्छति पठति
   Given in the book as the example
3. **तृतीयः छात्रः** – गच्छति पठति लिखति
   Given in the book as the example
4. **चतुर्थः छात्रः** – गच्छति पठति लिखति नयति
   Given in the book as the example
5. **पञ्चमः छात्रः** – गच्छति पठति लिखति नयति पश्यति
   Continued: new verb added — पश्यति
6. **षष्ठः छात्रः** – गच्छति पठति लिखति नयति पश्यति पिबति
   Continued: new verb added — पिबति
7. **सप्तमः छात्रः** – गच्छति पठति लिखति नयति पश्यति पिबति क्रीडति
   Continued: new verb added — क्रीडति

Rule (p. 70): each student repeats all the verbs already said, in the same order, and adds one new verb. New verbs here: पश्यति (sees) · पिबति (drinks) · क्रीडति (plays).

NCERT Archive

QUESTION 3 प्रश्न 3

३. वर्णलेखन्या अधोलिखितं श्लोकं पूरयन्तु —

क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत् ।
क्षणे नष्टे कुतो विद्या कणे नष्टे कुतो धनम् ॥

ANSWER उत्तर

✓ क्षणशः कणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत् ।
क्षणे नष्टे कुतो विद्या कणे नष्टे कुतो धनम् ॥

p. 70 — the dotted verse, completed by tracing every letter

One should earn learning moment by moment and wealth grain by grain. If a moment is wasted, where is learning? If a grain is wasted, where is wealth?

हिन्दी: क्षण-क्षण का सदुपयोग करके विद्या और कण-कण बचाकर धन अर्जित करे । क्षण नष्ट होने पर विद्या कहाँ और कण नष्ट होने पर धन कहाँ ?

NCERT Archive